

Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors

Lola Harana (coord.)

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors

Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors

Lola Harana (coord.)

UNIVERSITAT DE BARCELONA

U

B

Sumari

<i>Jaume Vicens Vives, universitari</i> , de Dídac Ramírez Sarrió	9
<i>Pròleg</i> , d'Antoni Segura, Andreu Mayayo i Lola Harana.....	11
JOSEP M. MUÑOZ I LLORET, Jaume Vicens i Vives i la Universitat ..	17
LOLA HARANA, Jaume Vicens Vives: una altra història fou possible	35
JORGE PÉREZ BALLESTAR, Recordar a Vicens Vives.....	53
CASIMIR MARTÍ, Vicens Vives: un contacte tardà i fugaç.....	57
RAMON GUBERN I DOMÈNECH, Recordant el doctor Vicens: <i>sine ira et studio</i>	61
MANEL RIU, L'Auleta de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona	75
JORDI NADAL I OLLER, Aprenentatge, amb Emili Giralt, a l'ombra de Jaume Vicens Vives	81
MONTSERRAT LLORENS, Jaume Vicens Vives, professor i mestre. Records.....	93
JOSEP FONTANA, El misteri de la «segona edició» de la <i>Historia</i> <i>universal</i> de Gallach i les idees de Vicens sobre la història.....	105
CARME BATLLE I GALLART, Homenatge a Jaume Vicens Vives	119
JOAN ROIG OBIOLS, Records de Jaume Vicens d'un deixeble perifèric	125
ROSA ORTEGA CANADELL, Tres realizaciones colectivas.....	141
MIQUEL IZARD, De les aspirines al cimarronatge	153
MERCEDES VILANOVA, Rememorar algunas lecciones de Vicens	161
JOSEP M. BRICALL, Les classes del professor Jaume Vicens Vives a Econòmiques. Memòria d'un estudiant	169
<i>Àlbum fotogràfic</i>	185

Jaume Vicens Vives, universitari

DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ

Rector de la Universitat de Barcelona

Jaume Vicens Vives ens va deixar un gran llegat de treballs, metodologies i valors, que han esdevingut un referent: són i seran indispensables per a les successives generacions d'investigadors, per la gran síntesi i detall de la moderna historiografia econòmica d'Espanya i Catalunya.

Recordarem el professor Vicens Vives per les seves publicacions (més de tres-centes cinquanta), entre les quals podem destacar el reconegut *Manual de historia económica de España* (1959), escrit en col·laboració amb Jordi Nadal, o l'obra *Industrials i polítics* (que s'havia de dir *Història de Catalunya*), obres que reflecteixen la seva figura com a historiador, divulgador i investigador.

Però també el recordarem per la seva vàlua personal. La Universitat se'n va enriquir. Vicens Vives va ser un docent excel·lent i un investigador d'un gran valor humà, cosa que es fa palesa en els seus escrits i intervencions, com un llegat addicional a les seves aportacions en l'àmbit acadèmic.

Aquest llibre d'homenatge, en el qual es recullen les aportacions d'alumnes i deixebles de Vicens Vives, també servirà per recordar-lo. Per recordar-lo com un professor de la Universitat de Barcelona que, entre altres coses, va estar entre els impulsors i fundadors d'entitats i centres de reflexió i de recerca com el Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI), ubicat al Pavelló de la República, i del qual recentment s'ha inaugurat la remodelació, o el Cercle d'Economia.

Jaume Vicens Vives va iniciar la seva relació amb la Universitat de ben jove (1926), relació que va mantenir fins a la seva mort primerenca, llevat del truncament viscut després de la Guerra Civil. L'any 1948 va guanyar la càtedra a la Universitat de Barcelona. Des d'aleshores va formar part del professorat d'aquesta universitat i es va integrar a la Facultat de Ciències Econòmiques, creada l'any 1954.

Ja en el seu temps, Vicens Vives s'arriscava i innovava en el camp de l'educació superior amb la instauració de noves assignatures d'història econòmica, una actuació que es pot considerar representada i reconeguda en el preuat premi a la qualitat docent universitària que té la finalitat de promoure l'excel·lència en la docència i que porta el nom del professor Jaume Vicens Vives.

En definitiva, podem afirmar que la universitat, la ciutat, la producció científica, la configuració de noves disciplines... són elements que descriuen la intensa vida del professor. Un investigador que va impulsar la historiografia catalana i va donar exemple de dedicació i servei amb una obra exhaustiva sobre la història econòmica nacional que abastava els darrers segles. Per això, no puc acabar aquesta presentació sense manifestar l'orgull que representa per a la institució haver comptat amb aquest professor tan distingit.

Barcelona, 16 de març de 2010

Pròleg

ANTONI SEGURA, ANDREU MAYAYO, LOLA HARANA

El Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) fou fundat pel professor Jaume Vicens Vives l'any 1949 com un instrument de projecció històrica que permetés posar la renovada investigació sobre Catalunya i Espanya a l'abast dels circuits més innovadors de la historiografia europea de l'època. Amb el pas del temps s'ha convertit, dins de l'àmbit universitari, en l'única institució viva, juntament amb l'*Índice Histórico Español* (IHE), de les diverses iniciatives que va dur a terme el professor Vicens. Portem amb orgull aquesta continuïtat i intentem seguir el camí traçat pel seu fundador amb la iniciativa i l'empenta que el caracteritzaven. És per això que el CEHI s'ha sumat a l'Any Jaume Vicens Vives per celebrar el centenari del seu naixement.

Per a aquest llibre que teniu a les mans, des de la diversitat d'enfocaments amb la qual hom pot apropar-se a la seva figura,¹ vam optar per la via dels testimonis, la memòria i els records com una de les formes que ens pot permetre entendre el passat i reconduir-lo fins al present reunint les aportacions d'aquells que el van conèixer en l'exercici de la seva càtedra universitària com a professor, així

1. La mateixa universitat, pocs anys després de la seva sobtada desaparició, en concret la Facultat de Filosofia i Lletres de la UB, de la mà del professor Joan Maluquer, va editar dos volums amb nombrosos articles acadèmics de diferents disciplines i especialitats històriques per retre homenatge a la memòria del doctor Vicens: MALUQUER DE MOTES, Joan (ed.). *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. 2 vol. Barcelona: Universidad de Barcelona. Facultad de Filosofía y Letras, 1965-1967.

com a través de les «plataformes»² que va posar en marxa per tal d'assegurar la renovació de la ciència històrica en general i de la historiografia catalana en particular. Un dels objectius fundacionals que Vicens Vives atorgà al CEHI fou la creació d'un «equip d'investigació»³ sòlid amb capacitat per respondre als reptes de la renovació necessària que tota ciència requereix i facilitar a les noves generacions d'estudiants i investigadors la possibilitat de traspassar els límits del que l'encotillada universitat dels anys cinquanta permetia. En paraules de Vicens: «Quan una ciència s'aprima cap dels seus conreadors ha de mancar a la crida per enriquir-la»,⁴ i fou aquesta crida la que desfermà la seva posada en marxa d'«entramats institucionals» diversos —com els denomina el professor Carlos Forcadell— per tal de posar-hi remei, per no deixar-la morir d'inanició.

L'empremta d'una obra o d'una trajectòria, la seva influència i el seu valor es poden mesurar pel pòsit que deixen en l'obra i en la vida d'altri. Per això vam concretar, la petició de col·laboració demanant que els autors dels articles expliquessin la seva experiència en relació amb els ensenyaments de Jaume Vicens. La petició va ser formulada en el sentit més ampli i obert possible, com no podia ser d'una altra manera, perquè les influències i els mestratges són, moltes vegades, consideracions complexes d'establir i concretar, sobretot si tenim en compte que els records que es rememoren van tenir lloc fa més de cinquanta anys. La memòria i —el seu parell oposat— l'oblit són selectius i voluntaris i la seva reelaboració constitueix una eina no tan sols per apropar-nos als esdeveniments del passat sinó sobre-

2. Vegeu MUÑOZ I LLORET, Josep M. *Jaume Vicens Vives: una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62, 1997, pàg. 206 i seg.

3. Els Estatuts provisionals del CEHI, datats el 20 de novembre de 1949, foren editats l'any 1950. El reconeixement oficial no es materialitzà fins a la publicació en el BOE de l'ordre ministerial de 9 de març de 1955, en què es recull aquest objectiu en referència a la formació d'un grup d'investigadors. [Fons CEHI, Arxiu-Biblioteca del CEHI-Pavelló de la República, UB.]

4. Carta de Jaume Vives Vives a Ramon Gubern, Liverpool, 13 de març de 1955, reproduïda a CLARA, Josep; CORNELLÀ, Pere; MARINA, Francesc; SIMON, Antoni (cur.). *Epistolari de Jaume Vicens Vives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1994, vol. I, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1994, pàg. 148.

tot per interpretar-lo. Aquesta mena d'exercici d'«egohistòria»,⁵ de reflexió sobre les pròpies trajectòries professionals, queda reflectit en els textos que segueixen. Posant l'èmfasi en aspectes ben diferents, focalitzant determinades experiències acadèmiques, professionals o fent-nos partícips de certes vivències personals, el retrat que dibuixen les aportacions recollides en aquest llibre tenen un denominador comú: el reconeixement d'un referent i la indiscutible empena que Vicens els inoculà, encomanant-los el seu optimisme vital i engrescant-los a creure que, malgrat els temps difícils que els va tocar de viure, el futur arribaria prenyat d'esperança i possibilitats i que una altra història era i havia de ser possible. Calia estar amatent per quan els temps canviessin, i amb feina feta o com a mínim embastada. Des de l'inici de la seva carrera, Jaume Vicens va haver de cercar l'equilibri entre «el poder viure» i «el voler llegar»,⁶ i aquest conflicte tan humà el va fer molt proper als joves estudiants forjats al seu voltant, conscient del paper que un mestre ha d'exercir: a banda de l'estricta transmissió de coneixements d'una manera rigorosa, ha d'encoratjar i il·lusionar les noves generacions, i si això es fa des del propi exemple, la lliçó i el missatge arriben amb més força. Si alguna cosa no va permetre Vicens als seus deixebles i col·laboradors fou el desànim, el pessimisme i la manca de fe en el futur. «El que no vull escoltar de cap manera [...] són paraules de defallença»,⁷ els deia tan bon punt aquests li manifestaven els seus ben comprensibles dubtes sobre els futurs personals i professionals. La seva pròpia experiència vital donava fe del que havia hagut de lluitar per arribar on havia arribat. El lema que Ortega i Gasset adoptà al seu retorn de l'exili, «només ens queda la illusió de viure sense il·lusions», és l'antítesi del que Vicens representava.

5. Vegeu NORA, Pierre (comp.). *Essais d'ego-histoire*. París: Gallimard, 1987. Per a una aplicació més propera d'aquest concepte: ARÓSTEGUI, Julio. «Autoretrato en escorzo (y nada complaciente) con figuras al fondo». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 2005, vol. 27, pàg. 53-59.

6. Carta de Jaume Vicens Vives al doctor Antonio de la Torre y del Cerro (13 de setembre de 1932). Recollida per MUÑOZ I LLORET, Josep M. *Jaume Vicens Vives: una biografia intel·lectual*, op. cit., pàg. 42.

7. Carta de Jaume Vicens a Ramon Gubern, Barcelona, 13 de març de 1955, a *Epistolari de Jaume Vicens Vives*, vol. 1, op. cit., pàg. 148.

Sense donar peu al descoratjament i la desil·lusió, Vicens va motivar els seus alumnes perquè busquessin els seus propis camins i iniciessin les seves pròpies aventures històriques. Això va portar alguns d'aquests primers deixebles a consolidar especialitats històriques de reconegut prestigi, com Emili Giralt, Jordi Nadal i Josep Fontana en l'àmbit de la història econòmica, els quals esdevingueren especialistes en temes punters com la història agrària, la demografia o la industrialització. Als alumnes més joves, com Miquel Izard o Mercedes Vilanova a la Facultat de Filosofia i Lletres, o Josep M. Bricall a la Facultat d'Econòmiques, l'empenta de Vicens els va ajudar a obrir-se camí i a trobar la manera d'exercir a la universitat i de bastir carreres acadèmiques reeixides. La influència del mestre també es materialitzà a través dels deixebles que exerciren en l'ensenyament secundari —com Joan Roig, Ramon Gubern, Montserrat Llorens, Rosa Ortega—, fent-los còmplices de la seva passió per la pedagogia de la història.

En les pàgines que segueixen, Lola Harana ens presenta un retrat de la Universitat de Barcelona en els primers anys del franquisme, dibuixant el nou escenari en el qual Jaume Vicens haurà d'exercir el seu mestratge i en què els estudiants d'història iniciaran les seves carreres, i Josep M. Muñoz —referent imprescindible a l'hora d'emmarcar biogràficament i intel·lectualment la figura de Vicens— situa les activitats i les iniciatives que va posar en marxa el professor Vicens, accentuant els aspectes que feren de Jaume Vicens un lluitador per a la renovació no només de la seva disciplina sinó també de la mateixa institució acadèmica reivindicant el paper cabdal que ha de tenir una universitat en el si de la seva societat. A continuació, i seguint un criteri estrictament cronològic —en aquest cas, aquell que imposa l'edat per tal d'establir una certa seqüència temporal en els esdeveniments que s'expliquen—, hi ha les aportacions dels qui amb els seus records i valoracions han fet possible el llibre que teniu a les mans.

És ben cert que hi manquen algunes aportacions com la de Núria Sales, que va excusar-se de participar però ens va encoratjar animadament des de la seva residència francesa. I les dels qui, malauradament, ja no són entre nosaltres, com Joan Reglà i Campistol

(1917-1973), Joan Mercader i Riba (1917-1989),⁸ Núria Coll i Julià (1921-1991), David Romano i Ventura (1925-2001), Pere Voltes Bou (1926-2009), Emili Giralt i Raventós (1927-2008), Maria Carmen García-Nieto (1928-1997), Jordi Rubió i Lois (1929-1988) o Maria José Sirera Oliag (1934-1982). Amb Jorge Pérez Ballestar hi vam poder conversar al seu domicili de Madrid i ens va fer arribar la seva col·laboració pocs mesos abans de la seva mort.

«Però si calgués escollir entre els heretatsges que ha deixat, jo triaria, ben cert, els seus deixebles.» Pierre Vilar feia aquesta valoració ara fa trenta anys quan rememorava Jaume Vicens i l'herència que havia deixat.⁹ I no podem estar-hi més d'acord. L'establiment de genealogies, de referents als quals remuntar-nos —sigui per imitar-los o superar-los—, forma part del procés d'esdevenir adults i, en el cas dels historiadors, es considera una necessària (de)formació professional. Cinquanta anys després de la mort de Vicens Vives, el CEHI és una de les seves herències avui ben consolidades, gràcies a la voluntat i l'esforç d'un dels seus deixebles més propers, Emili Giralt, que a l'inici dels anys setenta va liderar la represa del centre i la seva reinstitucionalització duent a terme nombroses activitats al llarg de més d'una vintena d'anys; Giralt va passar el testimoni als professors Rafael Aracil i Antoni Segura, que han continuat vetllant per mantenir viu un d'aquells objectius promoguts per Jaume Vicens: dotar d'eines i donar suport i aixopluc a les noves fornades d'historiadors i estudiosos, ajudant-los a trobar aquell equilibri entre *el poder viure* i *el voler arribar*, per tal que el coneixement històric pugui seguir enfortint-se i evolucionar, perquè, com declarava Vicens, «la història es refà contínuament». Tots tenim el dret de conèixer els nostres referents, i com a historiadors, a més a més, tenim el deure d'assegurar que aquest dret sigui una realitat. A tots els que han fet possible aquest llibre i aquesta *història*, sigui de manera directa o indirecta: gràcies per continuar la cadena!

8. Joan Reglà i Joan Mercader no van ser alumnes de Jaume Vicens; nascuts l'any 1917, van exercir d'ajudants de Vicens i atesa la seva estreta relació acadèmicoprofessional i també personal han esdevingut part de l'estol de deixebles.

9. VILAR, Pierre. «En el meu record». *L'Avenç*, 1980, núm. 29, pàg. 69.

Jaume Vicens i Vives i la universitat

JOSEP M. MUÑOZ I LLORET

«Ací té el meu manifest comunista.» Amb aquestes paraules, pronunciades mig irònicament però també «amb evident satisfacció», Jaume Vicens lliurava a Jordi Rubió i Balaguer, un dia de l'any 1948 en què van coincidir a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, un opuscle que l'historiador gironí acabava de publicar en una revista de Saragossa¹ i en el qual tornava a formular les seves crítiques cap a la historiografia catalana moderna i a propugnar la necessitat d'una renovació que havia de començar pels fonaments.

Rubió i Balaguer, en una necrologia llegida en una sessió de l'Institut d'Estudis Catalans al principi de juliol de 1960, molt pocs dies després de l'enterrament de Vicens, explicava les circumstàncies d'aquella trobada:

Recordo, venint ell de Saragossa, que em donà la seva conferència a un curset de Jaca de la Societat d'Estudios Pirenaicos, on jutjava el panorama de la historiografia catalana moderna a Barcelona. Unes pàgines riques d'idees i d'iniciatives, algunes de les quals anaren evolucionant i prenent forma sota la seva direcció. Érem a l'any 1948. Feia dotze anys que l'alta vida científica catalana que l'Institut [d'Estudis Catalans] havia volgut organitzar i dirigir abans de la nostra guerra era lliurada a les seves forces. El moment desolat era propici per a fer inventari i balanç com en una societat amenaçada de fallida. Vicens, en el ple dels seus 38 anys, començava tot just a alçar el cap, com alguns, no gaires, de la seva

1. VIVENS I VIVES, Jaume. «Notas sobre el desarrollo de la historiografía de la Edad Moderna en Barcelona». *Pirineos*, 1948, IV, núm. 7, pàg. 5-25; *Obra dispersa*, vol. I, pàg. 72-82.

generació disgregada i aixafada per la guerra civil. Ell prou que devia adonar-se del perill que la gent dels meus anys trobés revolucionària i fins dolorosa una actitud crítica i resolta d'escombrada. Les promocions joves, desvinculades per la força dels esdeveniments de les que abans ocupaven els llocs magistrals, no eren pas propenses a acceptar categories tradicionals. Les subjectaven totes a una revisió de valors i eren decidides, per poc que calgués, a jubilar personalitats i a enterrar programes. Tot això en el pla concret de l'ensenyament i de la investigació històrica ho formulava Vicens i Vives en aquell fullet que va lliurar-me un dia a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.²

L'opuscle, que no només impressionà Rubió,³ en realitat representava la posició que el mateix Vicens ja havia formulat abans de la Guerra Civil.⁴ Publicat en el moment en què pren possessió de la càtedra de Barcelona, l'any 1948, Vicens hi parteix de la constatació del panorama «poco alentador» que presenten els estudis d'història moderna a Barcelona —sobretot en contrast amb els dedicats a les èpoques antiga i medieval—. Al seu parer, a pesar de la notable obra duta a terme per «eruditos y aficionados» entre 1836 i 1936, el futur de la historiografia catalana era, ja abans de la Guerra Civil, incert. I tornava a sostenir que la historiografia vuitcentista catalana «adolecía de excesivos entusiasmos y de falta de adecuada preparación técnica» —malgrat algunes excepcions notòries, com la de Rubió i Lluch, creador de la primera escola històrica catalana plenament científica, «e incluso con altura universitaria», en la qual s'havien format els historiadors catalans més destacats del moment: «el ma-

2. El text l'he reproduït a MUÑOZ I LLORET, Josep M. (ed.). *Album Jaume Vicens i Vives, 1910-1960*. Barcelona: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales y Vicens Vives, 2010, pàg. 209-214. La citació correspon a les pàgines 210-211.

3. En una carta del 3 d'agost de 1948, conservada a l'Arxiu Jaume Vicens i Vives, el geògraf Salvador Llobet comenta a Vicens el seu «article revolucionari», i es demana: «Trobarà el ressò convenient en els sectors diferents a què alludeix? Em sembla difícil, però penso que per guanyar una batalla, la necessitat primera és plantejar-la».

4. Per a una consideració general, em remeto al primer capítol del meu llibre *Jaume Vicens i Vives (1910-1960). Una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62, 1997.

logrado Fernando Valls y Taberner, el erudito Jorge Rubió y Balaguer y el sutil Fernando Soldevila, entre muchos otros»—. Al costat d'aquesta escola, Vicens situa la que s'havia desenvolupat a la Universitat de Barcelona a partir de la dècada de 1920 i entorn del Seminari d'Història creat per Antonio de la Torre, i que qualifica com «un semillero de investigadores, con una tónica de trabajo peculiar, a los cuales, a pesar de su diversa especialización, se acostumbra a aglutinar en la denominada “escuela histórica de Barcelona”. El futuro de esta generación está por escribir; pero no ha de olvidarse que en ella descansa hoy, en buena parte, el porvenir de la historiografía de la Corona de Aragón».

Però l'esforç d'aquests nuclis, sostenia Vicens, no havia pogut superar «el lastre de medio siglo de tentativas dispersas [...] en su mayoría encaminadas al fracaso o al confusionismo»: perquè els defectes de la historiografia precedent no procedien tant de «la sumisión del historiador a ideologías preconcebidas» com «del olvido de los archivos, o lo que es aún peor, la precipitación en la redacción de las obras, compuestas a base de algunos documentos aislados, ignorando los precedentes historiográficos y haciendo caso omiso de las circunstancias históricas generales. Para acabar de agravar el mal, los autores de obras de síntesis aceptaron como materia de fe los resultados de esta defectuosa labor, y así, sobre tan frágiles cimientos, se levantaron edificios cuya firmeza no resiste a un riguroso examen crítico».⁵

Vicens traçava, doncs, un panorama «poco halagüeño», tot i que tractava de disculpar els historiadors renaixentistes, perquè malgrat el seu «apasionamiento» i la seva «falta de técnica», «muchos tenían sentida vocación histórica, algunos eran maestros en la narración y otros poseían un gran poder deductivo. Sus errores, más que a la mala fe, se deben, en la mayoría de los casos, a la falta de preparación técnica, a la carencia de un instrumental bibliográfico e historiográfico al día, y a la ausencia de toda guía en su labor». En aquest sentit, afegia, calia tenir en compte que «el centro de toda informa-

5. En aquesta asseveració hi inclou «algunos capítulos» de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, que Vicens ja havia disseccionat l'any 1935, en una ressenya publicada als *Estudis Universitaris Catalans*, 1935, xx, pàg. 166-174.

ción bibliográfica fue, durante muchos decenios, la biblioteca del benemérito Ateneo barcelonés, que suplió con su actividad privada excesivos abandonos oficiales», i que no va ser fins al principi del segle xx que es va crear la Biblioteca de Catalunya —paral·lelament a l'aparició de l'escola històrica de Rubió i Lluch—. D'altra banda, i respecte a la Universitat de Barcelona, la irrupció de les noves orientacions metodològiques que eren corrents a l'estranger va ser molt lenta, fins al punt que el Seminari d'Història no es va crear fins a 1927, i encara amb condicions prou precàries.

Examinats els precedents, Vicens reiterava amb total fermesa la seva convicció que no es podia esperar cap progrés en la investigació «sin el estímulo previo, básico y constante de la Universidad». Això dit, traçava un programa d'actuacions urgents, que tenien com a finalitat posar les bases de la investigació sobre l'època moderna a Barcelona. Aquestes mesures es concretaven en: *a)* la formació dels futurs investigadors a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; *b)* la preparació d'una exhaustiva «Bibliografía crítica» de la historiografia de la Corona d'Aragó a partir del 1836;⁶ *c)* la preparació de la Geografia històrica pirinenca; *d)* la col·laboració en el V Centenari del naixement dels Reis Catòlics;⁷ *e)* l'esbós d'uns possibles temes d'investigació de diversos equips de treball sobre els segles moderns, i *f)* la creació, prevista per més endavant, d'un Instituto de Estudios Contemporáneos que coordinés els estudis de «la coyuntura actual del mundo» realitzats des de les distintes càtedres de Dret i de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Finalment, Vicens feia una nova cri-

6. Vicens aprofitava aquest punt per atacar aquells llibres que «con grandes pretensiones, no son más que una suma de recortes de un corto número de fuentes literarias», i citava al respecte la *Història nacional de Catalunya* de Rovira i Virgili. També criticava les obres que feien servir fonts documentals sense una rigorosa crítica històrica, com en el cas de Sanpere i Miquel.

7. El cinquè centenari del naixement dels Reis Catòlics se celebrava el 1951-1952. En un article posterior, Vicens es lamentava que l'ocasió hagués estat desaprofitada i afirma que l'important hauria estat fer una història social de l'època abans que «las socorridas y aberrantes biografías que han recibido el calor de algunas entidades» (VICENS I VIVES, Jaume. «Centenarios frustrados». *Revista*, 15 de maig de 1952; *Obra dispersa*, vol. II, pàg. 195-197).

da a la necessitat de treballar en equip i a la confluència d'esforços per superar l'«evidente retraso» dels estudis històrics catalans.

LA CREACIÓ D'UNA PLATAFORMA

A pesar de la seva aparent inconcreció, el projecte anunciat en l'últim punt del «manifest» no trigaria a materialitzar-se en la creació, dins la seva càtedra barcelonina, del Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI).⁸ El mes de novembre de 1949 el rector de la Universitat, Enrique Luño Peña, va aprovar la creació del CEHI, i va acceptar la presidència d'un comitè d'honor constituït pels degans de les facultats de Filosofia i Lletres i de Dret i pels ponents de Cultura de la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona.⁹ Amb tot, i a causa, com afirma Emili Giralt, dels «recels que envoltaven sempre qualsevol iniciativa» de Vicens, el Centre va funcionar els primers anys d'una manera provisional, fins al seu reconeixement oficial, que va tenir lloc l'any 1955. Finalment, una ordre ministerial va dotar el centre d'una estructura orgànica i va fer efectiu el nomenament de Vicens com a director i de Joan Reglà —aviat substituït per Jordi Rubió i Lois— com a secretari. «Fou», insisteix Giralt, «una victòria del Dr. Vicens sobre les mesquineses i incomprendensions.»

La dificultat més gran per al funcionament del Centre va ser la manca de recursos econòmics, que Vicens esperava obtenir de les administracions locals i, sobretot, del CSIC, així com d'alguns mecenes privats. En una carta a Joan Mercader, de principis de 1955, Vicens recorda que, pel que fa al CEHI, «els nostres fins són aconseguir una situació financera sòlida a base, especialment, de les institucions barcelonines (bons burgesos i altres) i assolir una convivència amb els organismes del Consejo [Superior de Investigaciones Científi-

8. VICENS I VIVES, Jaume. «El Centro de Estudios Históricos Internacionales». *Destino*, 14 de gener de 1950; *Obra dispersa*, vol. II, pàg. 452-454.

9. Aquest paràgraf i els següents estan redactats a partir de l'opuscle de GIRALT I RAVENTÓS, Emili. *El Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Passat i present*. Barcelona: CEHI, 1986.

cas], fins i tant que, pel desgast del temps, dels anys i de l'evidència, ens obrin de bat a bat les portes de la ciència i de les finances».¹⁰ Tanmateix, confirma Giralt, no va poder obtenir més que «minses subvencions eventuais». Encara que Vicens era el cap de secció a Barcelona de l'Institut Jerónimo Zurita, dependent del CSIC, «les negociacions entre el primer CEHI i el Consejo no desembocaren en cap col·laboració estable», la qual cosa li hauria permès comptar amb subvencions i, encara més important, amb una autonomia que li permetés «eludir la feixuga censura governativa a l'hora d'organitzar actes culturals i de publicar estudis historiogràfics».

A pesar de la falta d'entesa amb el CSIC —que portarà Vicens a dimitir com a cap de la secció barcelonina de l'Institut Jerónimo Zurita l'abril de 1956—, el CEHI es va poder consolidar gràcies a l'empenta personal de Vicens i «durant els onze cursos acadèmics que van des de 1949 fins a la mort del seu fundador, el Centre —o potser hauria de dir en Vicens— mantingué setmanalment col·loquis amb postgraduats i col·laboradors; organitzà conferències a les quals un públic —no solament universitari— assistia atret per la novetat dels temes i pels conferenciants: Toynbee, Labrousse, Vilar, Wolff, Morazé, Hanke, Ghisalberti...». En el terreny editorial, el CEHI va publicar obres com *Aproximación a la historia de España* (1952), l'influent i determinant assaig del mateix Vicens, o *Los orígenes del anarquismo en Barcelona* (1959), de Casimir Martí, pioner dels estudis sobre temes d'història social contemporània, i, és clar, les «dues revistes que han esdevingut el símbol d'una generació d'estudiosos: *Estudios de Historia Moderna*, que sortí amb periodicitat irregular per manca de subvencions i que no va poder sobreviure la mort del seu fundador, i *Índice Histórico Español*».

10. Carta de Jaume Vicens i Vives a Joan Mercader, 10 de febrer de 1955 (*Epistolari de Jaume Vicens i Vives*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1994, pàg. 184). En concret, Vicens va tractar d'implicar en el finançament del Centre dos industrials molt ben relacionats amb el règim, Miquel Mateu i Pla (que havia estat alcalde de Barcelona entre 1939 i 1945), i Fèlix Escalas (antic dirigent de la Lliga, procurador a Corts entre 1955 i 1962), de qui va obtenir alguns ajuts (cf. carta de Jaume Vicens i Vives a Miquel Mateu i Pla de 29 de gener de 1955, *Epistolari*, vol. 1, pàg. 166-167).

Precisament, les dificultats trobades per les dues revistes que apuntalaven el projecte de Vicens posen de relleu la reticència amb què el seu afany modernitzador va ser rebut en sectors importants de la Universitat espanyola. *Estudios de Historia Moderna* (1951-1959), que a Vicens li agradava definir com una revista moderna d'història abans que com una revista d'història moderna, va ser editada conjuntament pel CEHI i per la secció barcelonina de l'Institut Jerónimo Zurita del CSIC. En van sortir sis números, amb una periodicitat anual, encara que els dos últims, trencada la col·laboració amb el CSIC, van sortir amb retard —i gràcies al mecenatge de l'empresa Cros, el cinquè, i de l'Ajuntament de Barcelona, l'últim—. La falta d'entesa amb el CSIC i les dificultats de finançament van fer que la revista no sobrevisqués el seu fundador.

En el primer número, Vicens precisava l'ideari de la nova revista. Hi combatia altra vegada «el ideologismo, un error en el que no incurriremos», i blasmava l'«ensayismo filosofante» que havia marcat la postguerra espanyola. D'aquesta manera, escrivia Vicens, «rehusamos, pues, albergar en estos *Estudios* toda frivolidad ideologista. Preferimos hundirnos en la llaneza amazotada del dato, que elevarnos a las alturas de los fulgurantes fuegos de artificio. Porque el dato, por lo menos, queda; el artificio es una pantalla del vacío, y sólo sirve para que especuladores intelectuales esgriman sus facultades en el único terreno donde la propaganda es convincente: el del ensayo político». Quant als continguts, la revista va anar incorporant a partir del segon número les noves preocupacions metodològiques, temàtiques i cronològiques del seu director, amb cada vegada més articles dedicats a la història econòmica i social i a l'època contemporània. També és notable la incorporació d'autors estrangers, francesos i italians sobretot,¹¹ en una revista que anava adquirint progressivament més gruix tant en nombre de pàgines com en continguts.

11. Ramon Grau i Marina López (a «Vicens i Vives, Jaume», *Ictineu*, pàg. 497) han subratllat com el CEHI serví a Vicens de plataforma per convertir-se en «interlocutor, receptor i inspirador dels estudiosos estrangers a Espanya», entre els quals cal incloure Pierre Vilar, John Elliott, Philippe Wolff, Alberto Boscolo, Mario Del Treppo, Claude Carrère i un llarg etcètera que inclou també els nord-americans Gabriel Jackson, Joan Ullman i Stanley Payne.

En el pròleg al segon número, Vicens ressaltava les dificultats amb què ell i el seu equip topaven, i reconeixia que si bé la revista continuava pel camí que s'havia traçat, ho feia «no marchando alegremente». I això no només per mor de les dificultats lògiques d'un projecte que començava, sinó per la responsabilitat assumida: «la de contribuir a fijar los métodos para un estudio científico, objetivo y experimental de la historia moderna española, aportando a la labor común las características específicas de la escuela histórica catalana. O sea: consideración exhaustiva de las fuentes; estructura sistemática de la vertebración narrativa; seriedad en la presentación de la problemática histórica; autenticidad inquebrantable en la reconstitución del pasado, ajena a cualquier consideración de tipo ideológico actual». Però aquesta gestació s'havia vist agreujada tant per les reticències i els recels aliens com per la manca de recursos econòmics i de perspectives professionals. Amb tot, Vicens es mostrava partidari del debat: després de «trece años de contención general» —és a dir, des de la victòria de Franco—, ja era hora que s'inicés la polèmica científica, «desvirtuada hoy por una torpe aquiescencia pública a disparatados engendros históricos y un minúsculo, mordaz y tenebroso zancadilleo, en el seno de conversaciones más o menos privadas, a los auténticos intentos que abren el paso al mañana de nuestra ciencia».

El fet és, però, que les reticències —i les resistències— no s'havien esvaït. Així, en una carta de mitjan 1953, Vicens reconeixia, tot responent a un comentari crític del pare Batllori, que «respecte als *Estudios*, evidentment hi han ensopegades. Fer-se un sol totes les coses —des de preparar els col·laboradors a corregir les galeres—, sense diners ni cap escalf oficial, expliquen que no tot siguin encerts». I reclamava que «allò que ens cal a tots els del grup és simpatia», perquè estava envoltat d'«elements adversos o indiferents —i no sols des del punt de vista científic, sinó, com pots suposar, de l'humà i, àdhuc, del polític».¹² Així, en el pròleg al tercer volum, Vicens subratllava que «consideraciones menos gratas embeben nuestra mente al abordar el futuro de los *Estudios* [...]». No es cómodo, desde luego, marchar contra corriente, ni sufrir los helados cierzos

12. Carta de Jaume Vicens i Vives a Miquel Batllori, 1 de juny de 1953 (*Epistolari*, vol. 1, pàg. 29-31).

del páramo circundante; ni tampoco es agradable para nuestro espíritu acogedor y anchamente abierto a todos los afectos, recibir el dardo de los recelos con que a veces se nos hostiga. Todo ello, cierto es, no nos ha sorprendido lo más mínimo. Era de esperar».

Vicens demanava que se'ls deixés fer la seva feina, perquè hi havia lloc per a tothom (defensant-se així del retret que des de Barcelona sorgís una nova revista d'història moderna), i afirmava, per contra, que «quiérase o no, el hecho felizmente cierto es que, a partir de 1947, han aparecido en el solar de nuestro modernismo histórico distintos grupos que trabajan en los archivos españoles y extranjeros con sistemas, propósitos e hipótesis que desconocían sus precursores. Querer ignorarlo es imposible, pues ahí están. Intentar rodearlo con muros de silencio es vano, pues no se desconoce su obra en el extranjero. Lo cuerdo sería aunar todos los esfuerzos en un común empeño».¹³ Les resistències que va trobar en el seu combat per una nova historiografia, i particularment l'hostilitat amb què foren rebuts en certs àmbits *Estudios*, *Índice Histórico Español* i l'assaig *Aproximación a la historia de España*, va acabar per afectar personalment Vicens, que el 1953 passà per una crisi d'esgotament que el va obligar a restringir bona part de la seva activitat durant el curs 1953-1954.

«TÒT ES POLITITZA»

Aquell mateix 1953, efectivament, Vicens havia fet un altre pas endavant dins el seu projecte de 1948: la publicació d'*Índice Histórico Español* (IHE), una revista que es proposava fer una recopilació exhaustiva de tota la bibliografia històrica espanyola i hispanoamericana, comentada i valorada. Editada per Teide, l'editorial familiar de

13. Vicens, que en el pròleg del número 2 ja feia una crida a entendre's amb la revista *Simancas*, editada per la secció de Valladolid de l'Institut Jerónimo Zurita i titulada també *Estudios de Historia Moderna*, repetia en el pròleg del número 4 una crida als historiadors modernistes de les universitats de Madrid, Santiago, València, Valladolid i Saragossa a col·laborar a *Estudios* (cf. *Obra dispersa*, vol. II, pàg. 531 i 537, respectivament). La resposta trobada va ser perfectament descriptible.

Vicens, sense cap mena de suport oficial, va tenir, en vida de Vicens, una periodicitat trimestral, que després no va poder mantenir a causa de la magnitud de l'empresa. La redacció de la revista va quedar en mans del CEHI. Vicens n'era el director, assistit per un secretari redactor, que va ser en els primers anys David Romano, i per un comitè de redacció integrat per Emili Giralt, Ramon Gubern, Joan Mercader, Jordi Nadal, Jorge Pérez Ballestar, Joan Reglà, Eduard Ripoll Perelló i Manuel Riu i Riu.¹⁴

Per Vicens, *Índice* naixia d'«un acte de fe», demostratiu de la vitalitat de l'«escola històrica barcelonesa». El propòsit de la revista era triple: «ser actual, crítica y exactamente historiográfica», i tenia una ambició d'exhaustivitat que amb el temps es va revelar desmesurada. Així, els llibres ressenyats —que també incloïen obres de caire literari, artístic, cultural i filosòfic— havien d'abastar «todas las publicaciones españolas relativas a historia de España y a la expansión histórica de los pueblos hispánicos en el mundo, especialmente en el Mediterráneo y América, y aquellas publicaciones extranjeras que se ocupan de los mismos temas». Amb tot, l'aspecte que estava cridat a ser més polèmic era la valoració crítica de cada obra, que s'establia mitjançant un sistema de signes. Atès que les ressenyes eren sempre molt breus, de poques ratlles, la valoració de l'obra adquiria una gran importància.

La polèmica que aquest sistema de valoració va provocar, però, va fer que, en la presentació del segon número de la revista, Vicens es veiés obligat a precisar alguns aspectes «que han suscitado sorpresa, en ciertos sectores, y una inexplicable prevención en otros», i que eren «el de la valoración de las obras reseñadas y el de la calidad de los colaboradores encargados de aplicarla». En concret, Vicens es defensava de l'acusació de sectarisme i reconeixia que el sistema de signes utilitzat implicava «un riesgo evidente, pues, según expresión

14. Posteriorment, Guillermo Céspedes del Castillo va ser nomenat responsable de la secció hispanoamericana, i es van incorporar al comitè de redacció Rosa Ortega i Jordi Rubió i Lois, que l'any 1958 va intercanviar el seu paper amb David Romano, el qual va passar a ser-ne el secretari redactor.

de un buen amigo del *Índice*, es un “esquema de esquemas”».¹⁵ Amb tot, Vicens insistia que calia veure’ls només com una guia, i que en cap cas la revista s’havia erigit «en tribunal calificador de aciertos o desaciertos, ni en fiscales de méritos ajenos», tot i mostrar-se disposat a modificar-los i a reduir-ne el nombre.¹⁶ Quant a la segona objecció —la qualitat dels col·laboradors—, Vicens defensava amb èmfasi els seus deixebles, tot dient que «éste es un asunto de confianza absoluta, de compenetración entre director y colaboradores».¹⁷

Al final de 1954, Vicens decideix aplegar els números que han sortit d’*Índice* en un sol volum, titulat *Bibliografía histórica de España e Hispanoamérica*. En la introducció, fa un balanç de la producció historiogràfica dels dos anys anteriors, d’acord amb els comentaris apareguts a IHE.¹⁸ Vicens comença ressenyant críticament l’escàs interès de la Universitat espanyola per la investigació, i destaca que aquesta tasca es feia, cada vegada més, en el si del CSIC, amb el risc que això comportava d’hipertrofia i de burocratització. A més, en el cas català, parlava —de forma compromesa, atesa la seva situació de pràctica illegalitat— de «la labor tenaz» de l’Institut d’Estudis Catalans, per al qual demanava una resolució de l’estatus legal.¹⁹ Quant

15. La frase era de Miquel Batllori (cf. carta de Jaume Vicens i Vives a Miquel Batllori, 1 de juny de 1953; *Epistolari*, pàg. 29-31). En aquesta carta, Vicens li diu, en resposta a les objeccions de Batllori al sistema de signes, que «tu plantejes el problema des d’un punt de vista metodològic important. [En canvi,] ací, concretament a Madrid, s’ha vist més com un desagradable atac a determinades persones. No hi ha res d’això».

16. VICENS I VIVES, Jaume. «Precisiones en torno a nuestra tarea». *Índice Histórico Español*, núm. 2, pàg. 101-102. A partir de 1954, es va modificar el sistema de signes amb l’eliminació del «calificativo o aposición» utilitzat fins llavors, substituït per una explicació més matisada.

17. Tanmateix, Vicens no renunciava a tenir nous col·laboradors, i anunciava la incorporació de Philippe Wolff (Tolosa), Miquel Batllori (Roma) i Hermann J. Hüffer (Munic), així com la col·laboració de diversos catedràtics catalans i espanyols.

18. VICENS I VIVES, Jaume. «Los estudios históricos españoles en 1952-54». *Índice Histórico Español. Bibliografía histórica de España e Hispanoamérica*, vol. 1 (1953-1954), pàg. III-XXIII; *Obra dispersa*, vol. II, pàg. 64-85.

19. En una carta de 30 de novembre de 1954, Batllori diu a Vicens que la seva introducció és «molt orientadora per a tots», i afegeix, desencantat, que «la defensa de l’Institut d’Estudis Catalans, valenta i oportuna —però inútil—».

als aspectes metodològics, subratllava que encara predominava «lo que podríamos llamar erudición pura», cosa que només podia justificar-se per l'endarreriment que patien els estudis històrics espanyols. Per això, destacava l'interès d'una història de l'«hombre común» i reiterava la necessitat d'una metodologia adequada. I acabava carregant, en un estil propi del millor Vicens, contra els historiadors improvisats i diletants: «Hay que barrer muy fuerte y muy hondo en el campo histórico para restablecer las jerarquías intelectuales y respetar el trabajo oscuro y benemérito del investigador. Aconsejar amorosamente a los equivocados; pero emplear el gato de siete colas para todos aquellos que hacen de la historia un *modus vivendi* y la degradan ante propios y extraños».

Per tal de situar la historiografia espanyola al nivell de l'europea, Vicens proposava la coordinació d'esforços, el conreu de la informació bibliogràfica i la crítica històrica, i la celebració periòdica de congressos. Tambien es preciso tener el valor de no publicar», afegia, tot afirmant que “en España se ha pecado últimamente de cotizar en exceso el volumen de letra impresa”. Tot plegat permetria acabar amb la “humillación” del predomini estranger en el conreu de la història d'Espanya, atès que «con escasas salvedades, sostienen nuestra historia pilares que se llaman Breuil, Lévi-Provençal, Hamilton, Bataillon, Braudel, Sarrailh, Hanke, etc.» Finalment, prevenia contra una historiografia massa ideològica i presentista, que podia convertir-se fàcilment «en encubierta programación de tipo político».²⁰

L'aspecte més destacat —i el que va provocar més reaccions— del pròleg eren les consideracions sobre el CSIC, que van ser rebudes de manera molt distinta. Vicens les resumia en una carta adreçada a Batllori: «Celebro que t'hagi plagut el meu pròleg. Ací hi ha hagut un veritable plebiscit a favor, encara que hi ha gent que ha procurat sabotear-lo. No obstant, crec que tinc guanyada la partida. Àdhuc l'Ibáñez-Martín m'ha felicitat i m'ha invitat a parlar-li dels afers que

20. Vicens citava com a exemple negatiu una *Historia de España* editada per Arbor, o l'assagisme de García Escudero, Pérez Embid, Sánchez Albornoz i Américo Castro. En canvi, apuntava «con toda modestia» que «creo haber salvado este escollo en mi *Aproximación a la historia de España*».

plantejo. No obstant, si resultés que en definitiva volguessin treure la independència de criteri de l'*Índice*, ho sacrificariem tot abans de caure en l'incensari acostumat».²¹ Tanmateix, les reaccions en l'entorn del Consejo no van ser precisament positives. Les reaccions que li arribaven per mitjà de Joan Mercader, que s'havia convertit en el seu home a Madrid, feien enfadar Vicens, perquè considerava que es polititzava la seva crítica:

M'he donat compte de que aquí [a Madrid] tot es «polititza» [...]. Em pot ben creure, i seria desconèixer-me en absolut pensar altrament, que quan vaig redactar el famós pròleg en qüestió sols vaig tenir present el punt de vista científic, que és l'únic motiu que guia els meus actes quan faig història. Àdhuc quan cito a l'Institut d'Estudis Catalans, no vull indicar que s'hagi d'adoptar una actitud *política*, sinó científica. M'importa molt poc que amb les meves idees estiguin o no d'acord el Ministeri o el Consejo, el que vull és que la ciència històrica progressi i, per això, dono l'exemple. Si el meu tret s'adrecés a un altre blanc, del qual l'Història en fos la cobertora, faria dimissió en absolut de la meva fe i de les meves il·lusions. Per tant, sàpiga que quan escric Història faig història. Si hagués de fer *política*, escriuria *política*.²²

«Ara bé», continua escrivint Vicens, «donada la situació que vostè em descriu, és ben cert que hem de tenir en compte aquest element “polititzador” per a les nostres activitats», i, en aquest sentit, diu que quan va conèixer per La Torre i Pericot les primeres reaccions que el seu pròleg havia causat al CSIC, es va afanyar a «mostrar la meua indignació ier) per la tergiversació de la meua posició i 2on) per les conseqüències político-culturals que se n'havien volgut deduir». En tot cas, l'animadversió que el pròleg va suscitar a Madrid, liderada aparentment per Antonio Rumeu de Armas —que

21. Carta de Jaume Vicens i Vives a Miquel Batllori, 15 de desembre de 1954 (*Epistolari*, pàg. 35). José Ibáñez-Martín era aleshores el president del CSIC, institució que ell mateix havia creat quan era ministre d'Educación Nacional (1939-1951).

22. Carta de Jaume Vicens i Vives a Joan Mercader, 21 de desembre de 1954 (*Epistolari*, pàg. 182).

havia estat, als anys quaranta, catedràtic d'història d'Espanya a la Universitat de Barcelona—, va fer que Mercader insistís en la necessitat d'un «apaivagament», proposta davant la qual Vicens reaccionà tot defensant amb fermesa les posicions pròpies:

Sóc absolutament partidari d'una bona entesa entre els de Madrid i nosaltres. Però sembla, pel que vostè contínuament repeteix, que ells siguin els ofesos i que nosaltres els provocadors. Discrepo pregonament d'aquesta visió de les coses. Nosaltres els hem allargat la mà infinitat de vegades, hem col·laborat en les seves coses i els hem donat tot l'ajut que ens ha estat possible. Quan els hem punxat, ha estat perquè consideràvem que esguerraven el camí en el comú denominador de la ciència que cultivem. Ara bé ¿quins signes ens han donat de bona voluntat? Que jo sàpiga, cap. Repassi els esdeveniments. Ni en l'afer del nostre Centre, ni en el de les nostres revistes, han tingut no ja la més mínima comprensió, sinó que àdhuc ni han palesat la gentilesa de reconèixer que existíem. Hem parlat amb ells i els hem proposat una col·laboració estreta. Nosaltres hem complert amb la nostra paraula. Ells s'han reservat l'acció i l'amistat.

Per tant, concloïa Vicens, «som, doncs, nosaltres els que tenim dret a que se'ns apaivagui. Les nostres condicions són ben clares: per part del Ministeri, el reconeixement del Centre (això va per bon camí, segons sembla); per part del Consell, el reconeixement de l'*Índice*; per part dels Drs. Torre, Alcázar i Rumeu, l'admissió d'en Reglà com a candidat preeminent a la càtedra de Barcelona, en condicions d'igualtat amb qualsevol altre [...]. Mentre no es compleixin aquestes tres condicions, no podrem contribuir a l'apaivagament real de la situació». O, en altres paraules: «no hem de perdre el cabal dels sacrificis que hem realitzat per a aconseguir els tres objectius precitats: un Centre autònom, una revista digna i una continuïtat en els llocs d'ensenyament per a la nostra gent ben preparada. Altrament, no hauria valgut la pena d'esmerçar tantes energies, neguits i pessetes en una pura filigrana de saltimbanquisme científic».²³

23. Carta de Jaume Vicens i Vives a Joan Mercader, 18 de febrer de 1955 (*Epistolari*, pàg. 185-186).

Índice va continuar, fins a la mort de Vicens, un camí no exempt de dificultats. En el pròleg al volum segon de la *Bibliografía* (1955-1956), un Vicens que es mostrava optimista —però menys sincer d'allò que hauria volgut—²⁴ tornava a lamentar que «la crítica nacional ha silenciado generalmente la labor de *Índice Histórico Español*». Tot i que, optimista de mena, es mostra confiat en el futur de la revista, la realitat no devia ser gaire falaguera. Els resultats econòmics de la revista mai no van ser els que havia somiat. Després de la seva mort, i com va succeir en tantes iniciatives de Vicens, a partir del moment que van estar mancades tant del seu entusiasme com de la seva impensable capacitat de treball, el CEHI i les seves publicacions van iniciar una trajectòria declinant. Però hi ha un fet ineludible en tota aquesta qüestió, i és que Vicens i la seva escola no van arribar mai a aconseguir saltar «la barrera que els separava de l'Estat», tal com dirà al seu deixeble Ramon Gubern en una carta del final de 1954. El quart volum de la *Bibliografía* està encapçalat per la llista dels qui havien col·laborat en els quatre primers toms: és a dir, dels qui havien col·laborat a *Índice* en vida de Vicens. La llista impressiona per la quantitat (més d'un centenar) i la qualitat dels noms que hi apareixen. Però, per damunt de tot, destaca l'absència del món acadèmic i universitari de Madrid.²⁵

24. Vicens envia prèviament còpia del pròleg a Mercader, «perquè hi faci totes les observacions que calguin. Els altres companys també en tenen còpia i ho estan corregint. Hi han coses fortes, que sens dubte deuran ésser suprimides; jo he escrit aquest pròleg amb tota sinceritat i ja amb la intenció de suprimir allò que trobem violent: per exemple, la referència als Tribunals de Justícia. Li prego també que em proposi els temes que m'hagi oblidat i em retorni aquest escrit amb la màxima urgència» (carta de Jaume Vicens i Vives a Joan Mercader, 24 de novembre de 1956; *Epistolari*, pàg. 196-197).

25. D'entre els 117 col·laboradors, només n'hi havia quatre de Madrid, un dels quals era Mercader i l'altre Hans Juretschke, de la Görresgesellschaft. Així, pròpiament de la Universitat de Madrid només hi havien col·laborat l'arqueòleg Martín Almagro (que havia estat fins feia poc catedràtic a Barcelona i director de les excavacions d'Empúries) i el professor d'història de l'art José Camón Aznar. Més de la meitat dels col·laboradors eren de Barcelona, una xifra que s'incrementa significativament si sumem els que es trobaven en aquells moments fora d'Espanya (com Joaquim Molas o Sergi Beser), aquells que eren als instituts de fora de Barcelona (com Ramon Gubern, Santiago Sobrequés o Joan Veny) o en altres universitats

LA MANCA D'UNA TRADICIÓ UNIVERSITÀRIA

A partir de 1954, l'obra de Vicens canviarà de manera important. La trajectòria és prou coneguda: l'assistència al Congrés Internacional de Ciències Històriques, l'any 1950 a París, li confirma per on van els aires nous en la historiografia europea, i a partir d'aleshores assistim a un canvi d'època (la seva especialització acadèmica en el segle xv és abandonada en favor de l'estudi dels segles XIX-XX) i a una renovació metodològica decisiva, amb la importància atribuïda al mètode estadístic i als components demogràfic, econòmic i social de la història. En aquest sentit, Vicens mateix serà el primer a «trair» el programa que havia traçat l'any 1948, i que com dèiem era una represa del que havia esbossat abans de 1936. Les raons d'aquest canvi cal trobar-les en la constatació, per Vicens, que les circumstàncies del seu present històric havien canviat radicalment. Ara, en ple franquisme, la necessitat de «l'autenticitat» en la història persisteix més que mai, però hi ha una «urgència històrica» que ja no fa possible «hundirnos en la llaneza amazotada del dato», com havia defensat en la presentació dels *Estudios de Historia Moderna*, sinó que exigeix l'elaboració de síntesis interpretatives, com *Aproximación a la historia de España* (1952) o, en un registre diferent, *Notícia de Catalunya* (1954). I que exigeix anar a trobar, en la història «recentíssima», les raons d'un present insatisfactori i les eines que permetin apuntalar intel·lectualment un futur (polític) diferent.

El compromís cívic i polític de Vicens, disposat a bastir una nova història per tal de poder passar a fer una nova política, l'expressarà ell mateix, amb èmfasi exagerat, en una carta del 1956 a Josep Fontana: «Etic on estava el 23 de gener de 1939 quan, arrencat de la pura utopia dels arxius, l'historiador, convençut que tot estava endegat, s'abocà a la finestra kafkiana de la pura bogeria catastròfica i decidí de contribuir a posar algun sentit de responsabilitat i co-

(com Reglà i Tarradell, ambdós a València), o aquells que, com Batllori, vivien a l'estranger. També destaca el nucli d'hispanoamericanistes de Sevilla, amb deu col·laboradors, i un grup significatiu d'hispanistes (Claude Carrère, Marcel Durliat, John H. Elliott, Harold Hall, Marie Helmer, Hermann Hüffer, Richard Kohnetzke, John Lynch i Philippe Wolff).

herència en un país condemnat a la baladreria conseqüent».²⁶ En aquest esforç per contribuir a la responsabilitat col·lectiva, Vicens seguirà atribuint el lloc central, però, a la Universitat. En diversos dels seus articles de 1960, escrits en els mesos de la seva malaltia fatal, continuarà sostenint que és la manca d'una sòlida tradició universitària el causant dels mals polítics del país:

En la renovació dels estudis historiogràfics duta a terme per Antoni Rubió i Lluch i la seva escola, fou impossible de destriar la tècnica erudita d'encuny germànic de la inicial coacció romàntica. Aquesta continuà planant sobre les produccions dels nostres més eminents historiadors, algun dels quals arribà a confondre història romàntica amb història nacional. Una tal supervivència mereixeria d'ésser tractada més llargament, perquè creiem que fou un bastó posat a la roda del moviment de la catalanitat durant els trenta anys primers d'aquest segle. Mentre Ors, Carner i Pijoan, i més endavant Riba, López-Picó i Bofill i Mates superaven el romanticisme casolà i plantejaven la nostra cultura en el punt dolç de la realitat intel·lectual, o sia de l'ordre, la mesura i la continuïtat, la història —com la música— marxava pels camins de la fantasia gaudinesca i wagneriana, mostrant-se refractària al canvi de signe i a les exigències del temps. És esparverador que amb aquest bagatge els catalans intentéssim de realitzar una gran política. Però així fou. No cal sorprendre'ns tampoc dels resultats.²⁷

Vicens, que en la seva cèlebre polèmica amb Rovira i Virgili de l'estiu de 1935 ja havia combatut la manca de professionalització que hi havia en el camp de la història, que es trobava encara en mans *amateurs* («Tinc l'orgull de sentir-me i ésser universitari, d'haver experimentat de petit la sensació de la història i d'haver ensenyat a les nostres més joves promocions des d'una càtedra oficial la significació de la "puresa del sentiment històric". No treballo per dilettantisme. Ho faig amb la tècnica científica que m'ha estat ensenyada i que he rebut ací i de l'estranger»),²⁸ tornarà a subratllar, en la po-

26. Carta de Jaume Vicens i Vives a Josep Fontana, 20 de juliol de 1956.

27. VICENS I VIVES, Jaume. «La nova història». *Serra d'Or*, gener de 1960.

28. VICENS I VIVES, Jaume. «La història no es crea, es refà». *La Veu de Catalunya*, 24 d'agost de 1935.

lèmica que suscita cap a 1959 el «revisionisme» de la seva escola històrica, els mals que ha ocasionat al país la manca d'una «profundíssima tradició universitària» i a insistir que només el Noucentisme («la generació de 1901») havia «normalitzat» la cultura catalana i «la féu entrar pel camí de la responsabilització», gràcies a la qual «la nostra cultura assolí el punt dolç que la caracteritza fins al 1936: un mateix acord on totes les notes, tant les més generals com les més localistes, troben llur harmonia». Una «harmonia» perduda sota el franquisme i per recuperar la qual Vicens només trobava ara un camí: «la intervenció honesta i sacrificada de la ciutadania en la vida colectiva».²⁹ O sigui, la política.

Al final de la seva vida «frenètica» (l'expressió és de John Elliott), d'una vida massa curta per a tot el que es proposava fer, Vicens tancarà el cercle, tot reivindicant aquella Universitat dels anys trenta, quan semblava que tot era possible. En un article on comenta el fet insòlit que un científic espanyol (bé que exiliat als Estats Units), Severo Ochoa, acabés de ser guardonat amb un premi Nobel, Vicens sostindrà que «els defectes de la Universitat espanyola no són d'ordre tècnic ni material, sinó d'incardinació. Des de fa cent cinquanta anys, la Universitat no està “situada” en la vida hispànica: n'és una segregació marginal. [...] Només amb un esforç col·lectiu de professors, alumnes, industrials, obrers, intel·lectuals i comerciants —de tot un poble en tensió— pot refer-se la Universitat. Aquesta afirmació no pot ésser desmentida perquè l'experiència ja ha estat viscuda anys enrere a Madrid i a Barcelona. Doneu-nos un poble, doncs, i us donarem una Universitat. Tot el que no sigui això són procediments de tràmit, diversionisme, casuística, papers al vent, burocràcia...».³⁰

29. VICENS I VIVES, Jaume. «Pairalisme i universalisme». *Serra d'Or*, juny de 1960.

30. VICENS I VIVES, Jaume. «La cua del Nobel». *Serra d'Or*, febrer del 1960.